

Stoïcijn, toen twijfeljaar (Skeptikus), daarna Nieuw-Platonist.

Christen geworden, wierp hij gruwel den heelen filosofischen ballast buiten boord, maar hij kon zich niet van zichzelf, het zelfgewordene, ontdoen. Daarom werd hij christen wijsgeer en vindt men in zijn wereldbeschouwing het elliptische, tweemiddelpuntige (natuurlijk niet volstrekt, want in de diepte is alle christelijke wijsheid uit één bron), dat men later ook in de gereformeerde theologie aantreft, om te beginnen in onze beroemde belijdenis, waar gezegd wordt, dat wij God kennen door twee middelen, ten eerste door de schepping (dat is de natuurlijke, dus ook wijsgeerige kennis), en ten tweede, nog klaarder en volkomener, door het Goddelijk Woord.

Augustinus grijpt met gretige kracht beide hulpmiddelen aan.

Puur wijsgeerig is het uitgangspunt van zijn bespiegeling, als hij begint bij de zekerheid van het innerlijk zelfbewustzijn. Formeel op de manier als later de rationalist Descartes vangt hij hier aan met den twijfel. Augustinus ontdekt bij eerlijke zelfbeschouwing in zijn hart niets als onzekerheid, dwaling, en zonde. Maar, zoo concludeert hij, om te kunnen twijfelen moet ik bestaan. Wie twijfelt, weet, dat hij leeft, dat hij van de leugen verlost wil worden. Dus staat in den twijfel dit ééne vast: ik ben. (Dubito, ergo sum, — ik twijfel, dus ben ik. — Van Descartes is de gelijkluidende, maar niet gelijkwaardige, spreuk: Cogito (ik denk), ergo sum). De mensch weet, dat hij is, en wil de waarheid.

Augustinus vindt dus op den bodem der ontledigde ziel drie dingen, waarop hij verder kan bouwen, het zijn, het kennen en het willen. Deze drie-eenheid van zielsvermogens is ondenkbaar zonder een hoogere Drie-eenheid, die bestaat in God. Door een mystieken sprong komt dus de filosoof op het tweede en eigenlijke uitgangspunt (tevens rustpunt) van zijn denken, God, die het ware Zijn (almacht), het ware denken (al-wijsheid), en het ware willen (al-goedheid) is.

Het overheerschend vermogen is de wil. Zoowel in den mensch als in God is de wil de diepe drijfkraft van het leven.

Augustinus spreekt hier een waarheid uit, die later door Calvin theologisch, en door Schopenhauer (eenzijdig) wijsgeerig, zou worden uitgewerkt.

In zichzelf nam de vrome peinzende stuwende wijsbron waar als de oorzaak van zonde en ongeluk (in onze Confessie, art. 15, wordt deze wil, in verband met de erfzonde, genoemd: „eene onzalige fontein, waaruit de zonde altijd als opwelkend water uitspringt”), en daarom zocht zijn ziel,

door het besef van onmacht tot verlossing gedreven, de rust in God, Wiens wil genade is.

Ja, boven dit kennen van den genade-wil steeg hij uit tot de erkenning van den volstrekten wil van het goddelijk welbehagen.

Zoo kwam Augustinus tot de leer der voorbeschikking, en vatte hij de geschiedenis, ook de tegenstelling van hemel en hel, op als onontkoombare vervulling van Gods eeuwigen raad.

Paulus (Rom. 9—11) was in Augustinus wijsgeerig herleefd.

Het ligt niet op mijn weg de gevolgtrekkingen te beschrijven, die de bisschop van Hippo gemaakt heeft uit het éénmaal gewonnen beginsel voor zijn zedeleer en voor de leer van de kerk.

In den opbouw van zijn kerkleer („De civitate Dei”) bewonderen wij meer de geniale virtuositeit (die ons herinnert aan het kunstenaarschap van Plato in zijn schepping van den „staat”), dan de ijzere consequentie, waarmee hij de autoriteit Gods overdroeg op het aardsche kerkinstituut, aldus den grondslag metselend voor het Roomsche kerk-kysteem, dat zich toespitst in de profanie van den onfeilbaren paus.

Voor ons doel is het genoeg in Augustinus te toonen de geleidelijk voortgaande bemoeienis van de kerk om de cultuur te vereenigen met het christendom.

Bij Augustinus is deze vereeniging opsmelting, of liever, dienstbaar-making van de wereld aan de kerk.

Speciaal de wijsbegeerte wordt door hem totaal getheologiseerd.

Misschien kan men evenzoo goed zeggen, dat door hem de theologie is verfilosofeerd.

Prof. Honig („Godgeleerdheid en Wijsbegeerte”) zet tenminste zijn beeld op een wijsgeerig voetstuk in deze woorden: „Augustinus, die uitblonk door de fijnheid zijner waarneming, de scherpte van zijn verstand en de kracht zijner speculatie, heeft de filosofie grondig bestudeerd, heeft zich bij de uiteenzetting der christelijke waarheid van haar als eene hulpwetenschap bediend, ja zelf tot op zekere hoogte een christelijke filosofie voortgebracht. En niet dan tot haar eigen nadeel kan ook de wijsbegeerte hem voorbijgaan, dien Harnack noemde „de ware Aristoteles van eene nieuwe wetenschap”.

••

Men onderscheide dus goed.

Een zuiver begrip van de wijsbegeerte als eigensoortige wetenschap vinden we bij den vromen kunstenaar, Augustinus, niet.

Ook een wetenschappelijke, dat is uit den wortel

van de christelijke wijsbegeerte opbloeiende, theologie kan men moeilijk bij hem vinden.

In dit opzicht waren zelfs de genialeste kerkvaders nog een beetje argeloos.

Wat wij thans filosofie noemen, de denkkunst, redeneerkunst en kentheorie, beschouwden de oude kerkleeraren meer als een vak, dat in het christendom kwalijk paste.

Augustinus noemde een groepje vakken, waartoe hij behalve de logica en dialectiek (redeneerkunst) ook de wis- en sterrekunde rekende, de doctrina gentium (wereldsche wetenschap).

Wat de wijsbegeerte als vak-opbouwende wetenschap betreft, kwamen de kerkvaders ook niet tot het rijpe inzicht.

En nog minder was er sprake van de hoogste wijsbegeerte, die alle wetenschappen in een en cyclopaedisch stelsel vereenigt.

Dr. Kuyper zegt dan ook (in zijn Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid), dat Augustinus niet de wetenschap der theologie als zoodanig heeft onderzocht, maar alleen als instrument der waarheid. — „Beter filosoof dan philoloog (taalkenner), meer systematicus (opbouwer) dan exegeet (uitlegger) voelde hij zich gedrongen, om, nog wel niet de theologie zelf, maar dan toch de theologische studie in te denken, en haar het spoor te wijzen”. — „Had Augustinus zijn taak nog strenger zin formeel opgevat, en ware hij nog ééne schrede verder gegaan, dan ware bij dezen grootsten denker onder de Vaders der Christelijke kerk ook het encyclopaedisch (het opperst wijsgeerig) begrip reeds tot ontluiking gekomen. Maar zóó kwam Augustinus niet” (Dl. I, 63—65).

Di is ook het oordeel van Prof. Bavink (Geref. Dogmat. I): „Er is geen kerkvader geweest, die zoo diep alle theol. problemen heeft ingedacht en zoo geworsteld heeft om tot eenheid te komen. — Hij is de meest christelijke en de meest moderne van alle kerkvaders. — Maar een theologisch, dogmatisch, systeem heeft Augustinus niet geleverd”. Nu is het een belangwekkend en boeiend schouwspel door de middeleeuwen heen die twee met elkaar bezig te zien, de theologie en de wijsbegeerte, samen opgroeiend, elkaar voortstuwend, beurtelings tegenstanders en bondgenooten.

De scholastische geleerden waren niet bang voor de wijsbegeerte, ze durfden zelfs de ware religie proklameeren tot de ware filosofie, en den echten christen den waren wijsgeer noemen, maar toch is dit (in onze oogen) niet meer dan een eerlijk woordspel.

De kerkvaderlijke spreken: Fides quaerit intellectum (het geloof zoekt wetenschap) en: credo in intelligam (ik geloof, opdat ik begrip), moeten we

— denk slechts aan de gevallen, waarin een rechterlijke uitspraak in hooger beroep wordt vernietigd —; en evenmin, dat de psychiaters onfeilbaar zijn — ook zij verschillen onderling wel eens van meening! Maar dit geschiedt dan op grond van uitvoerige onderzoekingen, of als gevolg van verschillende beschouwingen en overwegingen. Maar „men” oordeelt vaak op grond van onvoldoende kennis van zaken.

Met name komt het in onze christelijke kringen niet zoo zelden voor, dat een psychiatrische uitspraak van ontoerekenbaarheid gelaakt wordt, omdat men meent, dat er niet voldoende ernst gemaakt is met de beschouwing van schuld en verantwoordelijkheid. Men denkt nog wel eens, dat een psychiater er naar streeft, onder den schijn van medische geleerdheid, een misdadiger eigenlijk als een beklagenswaardig individu voor te stellen, dat een slachtoffer is van zijn omgeving of omstandigheden, en er zelf heelemaal niets aan doen kan, dat hij een misdaad begaan heeft.

Deze beschouwing heeft m.i. thans geen reden van bestaan meer.

Wel wil ik toegeven, dat er voor deze redeneering eenige grond ligt in de historie. Wanneer we slechts een 50-tal jaren teruggaan, komen we terecht bij Lombroso, die wel het verst is gegaan in de voorstelling, alsof een misdadiger alleen omdat hij misdadiger is, ontoerekenbaar verklaard moet worden. Maar dit standpunt is in zijn uiterste consequenties nooit door velen gedeeld, en is thans over ’t algemeen verlaten, ook door diegenen, die geen rekening houden met den Bijbel.

De wetenschap heeft ook haar ontwikkelingsgang. Evenals de leer van het materialisme grootendeels door de mannen van wetenschap verlaten is, en er veel meer gerekend wordt met allerlei psychische factoren, en de ziel als een zelfstandig iets wordt erkend — ik verwijs u hiervoor naar een rede van Prof. Bavink over: De overwinning der ziel —, zoo zijn ook de beschouwingen over verantwoordelijkheid en misdaad in den loop der laatste 50 jaren aan groote verandering onderhevig geweest.

Ik wil trachten in enkele artikelen iets over deze historische ontwikkeling mede te deelen, en kom zoo vanzelf tot de opvattingen, die thans vrij algemeen gehuldigd worden. Met enkele voorbeelden wil ik daarna de beteekenis van het psychiatrisch onderzoek aantoonen en de uitkomst, waartoe dit in verschillende gevallen leiden kan.

Amsterdam.

S. T. HEIJDEMA.

POPULAIR WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN.

Misdadigheid en toerekenbaarheid.

Wie geregeld de dagbladen leest, vindt daarin meestal een rubriek over Rechtzaken, een rubriek, die nog al eens de belangstelling van de lezers trekt, omdat de meeste menschen, al komen ze gelukkig zelf niet in aanraking met de rechterlijke macht, toch zich interesseeren voor belangrijke processen. Vooral wanneer een vonnis geveld moet worden over beruchte misdrijven, is ieder, die hiervan af weet, nieuwsgierig om te vernemen, wat de beschuldigde zegt, hoe de advocaat hem verdedigt, en wat ten slotte de uitspraak van den rechter is. En hij zeer bijzondere processen toont zich die belangstelling ook in het groot aantal toehoorders, dat op de publieke tribune aanwezig is.

Nu heeft de rechter bij de beoordeeling van iemand, die van een misdrijf wordt beschuldigd, eigenlijk twee vragen te beantwoorden, en wel in de eerste plaats, of de persoon, die aangeklaagd is, de misdaad werkelijk begaan heeft, of hij dus schuldig is, maar in de tweede plaats de vraag, of zulk een persoon verantwoordelijk gesteld kan worden voor hetgeen hij gedaan heeft, m.a.w. of het gepleegd feit hem kan worden toegerekend. Er zijn n.l. gevallen, waarin iemand een misdrijf pleegt, zonder dat hij eigenlijk schuldig heeft, zonder dat het hem kan worden toegerekend. Ik bedoel niet, die handelingen, die als „per ongeluk” een medemenschen benadeelen of treffen; ook dan moet de rechter uitmaken, in hoeverre er van schuld sprake kan zijn. Maar ik heb het oog op de gevallen van abnormale geestelijke toestanden, van geestelijke stoornissen, die bij menschen kunnen voorkomen, en waarbij ze tijdens deze geestelijke stoornis of ook onder directen invloed daarvan een misdaad verrichten, hetzij diefstal, of moord, of brandstichting, of eenig ander misdrijf.

Wanneer het werkelijk vaststaat, dat een misdaad gepleegd is onder deze omstandigheden, wordt de dader niet toerekenbaar geacht.

Tekens wanneer een rechter of rechter-commissaris op grond van den indruk, dien hij krijgt van den beklaagde, of op grond van mededeelingen, hem door anderen gedaan, twijfelt aan de normale verstandelijke vermogens van den beschuldigde, laat hij hem door den psychiater (zenuwarts) onderzoeken. Dit onderzoek wordt meestal opgedragen aan twee psychiaters, aan wie de vraag wordt voorgelegd, „of beklaagde ten tijde, dat hij het hem ten laste gelegde zou hebben gepleegd, lij-

dende was aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van zijn verstandelijke vermogens, waardoor het ten laste gelegde, indien bewezen, hem niet zou kunnen worden toegerekend”. Deze vraag lijkt op het eerste gezicht nog al ingewikkeld, tets, wat ze met vele juridische formuleringen gemeen heeft, maar de inhoud komt hierop neer, dat de psychiater op grond van zijn onderzoek moet uitmaken, of de beklaagde tijdens het plegen van het misdrijf in een normalen of abnormalen geestelijken toestand verkeerd heeft, of hij goed bij zijn zinnen was, dan wel of hij de daad in een toestand of een vlaag van krankzinnigheid gedaan heeft.

In het eerste geval kan en moet het misdrijf hem worden toegerekend, en wordt hij dienovereenkomstig gestraft; in het andere geval, als hij de daad gedaan heeft in een toestand, waarin zijn verstandelijke vermogens zijn gestoord, of ook bij een zeer gebrekkige ontwikkeling van het verstand, zoals bij idioten, kan de dader niet toerekenbaar verklaard worden; hij wordt niet als verantwoordelijk beschouwd, voor zijn daad; hij mag daarom ook niet gestraft worden en hij gaat van de hand van den rechter over in dien van den psychiater, die dan als medicus adviseert, wat gedaan moet worden met den patiënt.

Evenals de geheele rechtshandeling gewoonlijk in het openbaar geschiedt, zoo wordt ook het oordeel van den psychiater in de gevallen, waarin dit door de rechtbank gevraagd is, in het publiek uitgesproken. Onder de verslagen van de rechtzittingen, die men in de couranten ziet opgenomen, treft men dan ook herhaaldelijk de uitspraken van de psychiaters aan.

Niet, dat zoo vaak een onderzoek naar de geestvermogens wordt ingesteld, maar in de gevallen, dat dit wel gebeurt, betreft het meestal een eigenaardigen vorm van misdrijf, of een bijzondere persoonlijkheid, waardoor juist deze gevallen in de dagbladen uitvoerig worden beschreven. Men denke bijv. aan het bekende proces van den beruchten moordenaar Landru, niet zoo lang geleden in Parijs gevoerd.

Wat nu onder de oogen van het groote publiek komt, wordt ook door het publiek beoordeeld, en soms wel eens verkeerd beoordeeld. De groote „Men” oefent wel eens kritiek op de uitspraken van de rechterlijke colleges, en evenzoo zijn er gevallen, dat „men” de juistheid van het oordeel van den psychiater-deskundige in twijfel trekt.

Natuurlijk bedoel ik hiermede niet, te zeggen, dat de rechter het steeds bij het juiste eind heeft

verstaan

die de wa

Ook de

de taak v

Het was

schap te m

onplooiën

ze ancilla

Door een

mondig he

zelf ook ir

gevaarlijke

Langzaa

solie (doo

Oosten na

opnieuw

Aristote

vergetelhe

binnen.

COTTES

ijk heb ik

voor uw s

Wi

De Schri

alimus la

wier arbe

dragen wo

Bij de

de christe

ze heeft z

mede ontv

letterkunde

Dat ze

spreekt wa

van outple

aan de ni

voor haar

zing een

pressionis

lisme moe

zijn. De zie

is een ga

het christe

christen s

God en z

worpen b

christelijke

moderne t

lijk steeds

moest o

Het is r

afvragen

beginsel z

letterkunde

zijn veela

christelijk

literatuur,